

**تبیین فلسفه تربیت رسمی و عمومی (تربیت مدرسه‌ای)
در جمهوری اسلامی ایران**

دکتر محمد حسنی
دکتر علیرضا صادق‌زاده قمصری

تابستان ۱۴۰۰

حسینی، محمد، ۱۳۴۲-
تبیین فلسفه تربیت رسمی و عمومی (تربیت مدرسه‌ای) در جمهوری اسلامی ایران / دکتر محمد حسینی، دکتر علیرضا
صادق‌زاده قمصری. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ دانشگاه فرهنگیان، ۱۴۰۰.
پانزده، ۲۶۱ص. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۵۷۶: علوم تربیتی؛ ۵۶)
بها: ۴۵۵۰۰ ریال
ISBN: 978-600-298-361-9
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیفا.
کتابنامه، ص. [۲۳۷] - ۲۴۰؛ همچنین به صورت زیرنویس.
نمایه.
۱. آموزش و پرورش -- ایران. ۲. Education -- Iran. ۳. آموزش و پرورش -- ایران -- فلسفه. ۴. Philosophy --
Iran. ۵. Education. الف. صادق‌زاده قمصری، علیرضا، ۱۳۴۳- ب. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ج. دانشگاه فرهنگیان.
LB۱۳۵۱ ۳۷۰/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی ۸۴۴۲۰۹۲

تبیین فلسفه تربیت رسمی و عمومی (تربیت مدرسه‌ای) در جمهوری اسلامی ایران
مؤلفان: دکتر محمد حسینی (عضو هیئت‌علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش)
و دکتر علیرضا صادق‌زاده قمصری (عضو هیئت‌علمی دانشگاه تربیت مدرس)
ویراستار: سیدعدنان اسلامی اردکانی
ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و دانشگاه فرهنگیان
صفحه‌آرایی: تحریر اندیشه
چاپ اول: تابستان ۱۴۰۰
تعداد: ۵۰۰ نسخه
لیتوگرافی: سعیدی
چاپ: قم-سبحان
قیمت: ۴۵۵۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات
۳۷۱۸۵-۳۱۵۱، ص. پ. ۳۲۸۰۳۰۹۰، ۳۷۱۸۵-۳۱۵۱)
تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰
info@rihu.ac.ir www.rihu.ac.ir
http://rihu.ac.ir/fa/book فروشگاه اینترنتی
مرکز یخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن ناشران

نیاز گسترده دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی به منابع و متون درسی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخ‌گویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود را با همکاری دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شوند و افزون بر ارتقای کمی و کیفی منابع درسی و جلوگیری از دوباره‌کاری، گامی در مسیر تولید دانش‌های مربوطه برداشته شود.

به همین منظور دانشگاه فرهنگیان و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه اقدام به عقد قرارداد مشترکی جهت تولید هشت عنوان کتاب درسی از مجموعه عناوین دروس تعلیم و تربیت اسلامی دانشگاه فرهنگیان نمود. کتاب حاضر سومین اثر مشترک از این مجموعه است که تحت عنوان تبیین فلسفه تربیت رسمی و عمومی (تربیت مدرسه‌ای) در جمهوری اسلامی ایران به جامعه علمی کشور عرضه می‌گردد.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، ما را در جهت ارتقای کیفی کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار موردنیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

این کتاب برای عنوان درسی «تبیین فلسفه تربیت رسمی و عمومی (تربیت مدرسه‌ای) در جمهوری اسلامی ایران» در مقطع کارشناسی دانشگاه فرهنگیان تدوین شده است. امید است که افزون بر جامعه دانشگاهی، دیگر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند گردند.

دانشگاه فرهنگیان

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

تقدیم

این اثر ناقابل تقدیم می‌شود به تمامی تلاشگران و برپادارندگان نهاد مدرسه در ایران و استادان بزرگی که از خرمن دانش آنها خوشه‌چینی کرده‌ایم.

به نام آنکه فکرت آموخت تا بنده ای صالح تربیت نمایم

پیشگفتار

همکاری دانشگاه فرهنگیان و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه به صورت رسمی با انعقاد تفاهم نامه همکاری علمی بین دو مرکز از سال ۱۳۹۴ آغاز شد. انگیزه اولیه همکاری ناظر به زمینه سازی برای تحقق دو تبصره ذیل ماده ۲۳ اساسنامه دانشگاه فرهنگیان بود که در تبصره ۱ آن آمده است که برنامه های آموزشی، پژوهشی و تربیتی دانشگاه مبتنی بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی و متناسب با نیازهای « وزارت آموزش و پرورش » با توجه به اهداف مندرج در ماده ۲ این اساسنامه، توسط دانشگاه تهیه و به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری برای تصویب ارسال خواهد شد. در تبصره دو به این مطلب اشاره شده که با توجه به اهداف تربیتی دانشگاه حداقل تعداد ۳۵ واحد درسی در دو سال اول تمام رشته ها، مشتمل بر دروس معارف دینی و تعلیم و تربیت اسلامی می باشد.

در این راستا همکاری در تدوین عناوین و سرفصل های درسی مرتبط با تعلیم و تربیت اسلامی و نیز تألیف کتاب برای دروس هشت گانه تعلیم و تربیت اسلامی (۱۹ واحد درسی اختصاصی دانشگاه فرهنگیان) و برنامه دانش افزایی اساتید دروس مذکور در دستور کار قرار گرفت. در ادامه نیز همکاری در زمینه سازی برای استقرار و فعالیت پژوهشکده تعلیم و تربیت اسلامی (در قالب دبیرخانه دروس تعلیم و تربیت اسلامی و کتابخانه تخصصی تعلیم و تربیت اسلامی) استمرار یافت و تاکنون پروژه های متعددی برای دانشگاه فرهنگیان انجام داده است که به برخی از آنها در اینجا اشاره می شود:

۱. راه‌اندازی کارگروه تولید و تأمین محتوای دروس تعلیم و تربیت اسلامی دانشگاه فرهنگیان؛
 ۲. تهیه و چاپ کتابچه راهنمای منابع دروس تعلیم و تربیت اسلامی دانشگاه فرهنگیان (ویرایش نخست و دوم)؛
 ۳. تهیه و تدوین برنامه راهبردی تأسیس پژوهشکده تعلیم و تربیت اسلامی دانشگاه فرهنگیان؛
 ۴. تدوین برنامه علمی و اجرایی گروه مطالعات بنیادین و نظری پژوهشکده تعلیم و تربیت اسلامی؛
 ۵. برگزاری دوره‌های توانمندسازی مدرسان و تربیت اساتید دروس تعلیم و تربیت اسلامی دانشگاه فرهنگیان؛
 ۶. زمینه‌سازی و عقد تفاهم‌نامه جامع همکاری دانشگاه فرهنگیان و حوزه‌های علمی در راستای دستیابی به اهداف مشترک در حوزه تعلیم و تربیت و نشر معارف اسلام ناب و مکتب اهل بیت (علیهم‌السلام)؛
 ۷. تهیه ضوابط برنامه‌ریزی آموزشی دروس تعلیم و تربیت اسلامی دانشگاه فرهنگیان؛
 ۸. اجرای پروژه «وضعیت‌سنجی و نیازسنجی از وضع موجود مدرسان دروس تعلیم و تربیت اسلامی دانشگاه فرهنگیان»؛
 ۹. طراحی «آمایش ملی در سراسر پردیس‌ها» به منظور گردآوری «بانک اطلاعات جامع مدرسان دروس تعلیم و تربیت اسلامی»؛
 ۱۰. طراحی و راه‌اندازی کتابخانه تخصصی تربیت اسلامی دانشگاه فرهنگیان؛
 ۱۱. تولید محتوای الکترونیکی پشتیبان و همچنین محتوای کمک‌آموزشی برای مدرسان دروس تعلیم و تربیت؛
 ۱۲. تألیف کتاب‌های ۱. تربیت دینی کودک و نوجوان؛ ۲. چالش‌های تربیت اسلامی؛ ۳. اخلاق معلمی از دیدگاه اسلام؛ ۴. تجارب مدارس اسلامی معاصر؛ ۵. مراحل تحول دین‌داری؛ ۶. فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی؛ ۷. فلسفه تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران؛ ۸. سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم‌السلام).
- در پایان پژوهشگاه حوزه و دانشگاه لازم می‌داند از رئیس و معاون پژوهشی دانشگاه فرهنگیان آقایان دکتر حسین خنیفر و علی‌باقر طاهری‌نیا، دکتر اسماعیل اولی، مدیر پشتیبانی و تولید علم بومی، دکتر سیدصاحب موسوی، رئیس گروه تألیف کتب دانشگاهی، دکتر سیدحسن محمدپور، مدیریت امور پردیس‌های قم و حجت‌الاسلام دکتر سیدنقی موسوی بابت همکاری مجدانه در اجرای قرارداد مشترک سپاسگزاری نماید.

فهرست مطالب

مقدمه ۱

فصل اول: آموختن فلسفه تربیت مدرسه‌ای؛ چرا و چگونه؟

پیش‌سازمان‌دهنده بحث	۶
۱-۱. یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای؛ چرا؟	۷
۱-۲. چگونگی یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای	۱۴
۱-۳. پرسش‌هایی برای بحث در کلاس	۱۸
۱-۴. جمع‌بندی و دریافت شخصی از کلیت مباحث فصل و پرسش‌های ایجادشده	۱۹
۱-۵. فعالیت‌های تکمیلی پیشنهادی	۱۹
۱-۶. منابع تکمیلی	۱۹

فصل دوم: تحلیلی تاریخی از پیدایش مدرسه در جهان و ایران

پیش‌سازمان‌دهنده بحث	۲۲
۱-۲. عوامل و زمینه‌های پیدایش مدرسه جدید	۲۳
۱-۲-۱. اصلاح دینی	۲۳
۱-۲-۲. انقلاب صنعتی	۲۴
۱-۲-۳. آشکار شدن اهمیت تربیت دوره کودکی و نوجوانی	۲۴
۱-۲-۴. تحولات فلسفه سیاسی در غرب	۲۵
۲-۲. انگیزه تأسیس مدرسه در ایران؛ رمزگشایی از راز قدرت غرب	۲۷
۲-۳. چالش‌های استقرار مدرسه جدید در ایران معاصر	۳۱
۲-۴. تداوم و تثبیت ساختار جدید مدارس	۳۴
۲-۵. پرسش‌هایی برای بحث و گفتگو	۳۷
۲-۶. جمع‌بندی و دریافت شخصی از کلیت مباحث فصل و پرسش‌های ایجادشده	۳۷
۲-۷. فعالیت‌های تکمیلی پیشنهادی	۳۷

۸-۲. منابع تکمیلی برای مراجعه و مطالعه	۳۸
--	----

فصل سوم: تأملاتی اساسی درباره تربیت مدرسه‌ای

پیش‌سازمان‌دهنده بحث	۴۰
۱-۳. نقد نهاد مدرسه جدید در مغرب زمین	۴۱
۲-۳. نقد مدارس جدید در ایران	۴۶
۳-۳. نقد در دوره تردید و بازسازی مدارس (دوران انقلاب اسلامی)	۵۴
۴-۳. تلاش برای تدوین فلسفه تربیت مدرسه‌ای با رویکرد بومی؛ چرا و چگونه؟	۵۵
۵-۳. پرسش‌هایی برای بحث در کلاس	۵۹
۶-۳. جمع‌بندی و دریافت شخصی از کلیت مباحث فصل و پرسش‌های ایجادشده	۵۹
۷-۳. فعالیت‌های تکمیلی پیشنهادی	۵۹
۸-۳. منابع تکمیلی	۵۹

فصل چهارم: چیستی تربیت مدرسه‌ای در جمهوری اسلامی ایران

پیش‌سازمان‌دهنده بحث	۶۲
۱-۴. مروری بر چیستی تربیت	۶۳
۲-۴. ویژگی‌های تربیت مدرسه‌ای	۶۶
۱-۲-۴. ویژگی‌های عام تربیت مدرسه‌ای	۶۷
شمول و فراگیری	۶۷
حق‌مداری	۷۰
رسمیت	۷۱
۲-۲-۴. ویژگی‌های خاص	۷۵
عدالت‌مداری	۷۵
مشارکتی بودن	۷۸
تأکید بر هویت مشترک متربیان	۷۹
جامعیت	۷۹
۳-۲-۴. ویژگی‌های اختصاصی تربیت مدرسه‌ای	۸۰
دین‌مداری	۸۰
تکیه بر فرهنگ و مقتضیات جامعه امروز ایران	۸۲
۳-۴. تعریف تربیت مدرسه‌ای	۸۲
۴-۴. پرسش‌هایی برای بحث در کلاس	۸۴
۵-۴. جمع‌بندی و دریافت شخصی از کلیت مباحث فصل و پرسش‌های ایجادشده	۸۵
۶-۴. فعالیت‌های تکمیلی پیشنهادی	۸۵
۷-۴. منابع تکمیلی	۸۶

فصل پنجم: چرایی تربیت مدرسه‌ای در جمهوری اسلامی ایران

پیش‌سازمان‌دهنده بحث	۸۸
۱-۵. ضرورت وجودی تربیت مدرسه‌ای در جامعه معاصر ایران	۸۹
۱-۱-۵. عدالت‌خواهی	۹۰
۱-۲-۵. توسعه و پیشرفت اجتماعی	۹۱
۱-۳-۵. توسعه و تعالی فردی	۹۲
۱-۴-۵. انسجام اجتماعی	۹۲
۲-۵. چپستی هدف تربیت	۹۴
۱-۲-۵. بررسی اهداف تربیتی از منظر صوری و ساختاری	۹۴
۲-۲-۵. بررسی اهداف تربیتی از منظر محتوایی	۹۹
۳-۵. اهداف تربیت مدرسه‌ای	۱۰۲
۱-۳-۵. هدف غایی تربیت مدرسه‌ای	۱۰۲
۲-۳-۵. هدف کلی تربیت مدرسه‌ای	۱۰۳
۳-۳-۵. اهداف تفصیلی تربیت مدرسه‌ای	۱۰۹
الف) شایستگی‌های پایه	۱۱۱
ب) شایستگی‌های ویژه	۱۱۳
۴-۵. پرسش‌هایی برای بحث در کلاس	۱۱۴
۵-۵. جمع‌بندی و دریافت از کلیت بحث و پرسش‌های ایجادشده	۱۱۴
۶-۵. فعالیت‌های تکمیلی پیشنهادی	۱۱۵
۷-۵. منابع تکمیلی	۱۱۵

فصل ششم: چگونگی تربیت مدرسه‌ای در جمهوری اسلامی ایران

پیش‌سازمان‌دهنده بحث	۱۱۸
۱-۶. اصول حاکم بر تربیت مدرسه‌ای	۱۱۹
۱-۱-۶. تعریف اصول تربیتی و جایگاه آنها	۱۱۹
۲-۱-۶. اصول حاکم بر نظام تربیت مدرسه‌ای	۱۲۱
الف) اصول درونی نظام تربیت مدرسه‌ای	۱۲۱
عدالت تربیتی	۱۲۱
وحدت در کثرت (انسجام و تنوع اجتماعی)	۱۲۴
تعامل	۱۲۶
حفظ و ارتقای آزادی	۱۲۷
سندیت و مقبولیت مرییان	۱۲۹
مسئولیت‌پذیری	۱۳۱
ب) اصول بیرونی ناظر به روابط بیرونی تربیت مدرسه‌ای	۱۳۱
مشارکت با دیگر نهادهای سهیم و مؤثر	۱۳۲

۱۳۲.....	پاسخ‌گویی.....
۱۳۳.....	تعامل انتقادی با سایر ملل و نهادهای بین‌المللی.....
۱۳۵.....	تقدم مصالح تربیتی.....
۱۳۵.....	۳-۱-۶. چگونگی استفاده از اصول تربیتی.....
۱۳۷.....	۲-۶. الگوی نظری تربیت در ساحت‌های مختلف حیات طیبه در نظام تربیت مدرسه‌ای.....
۱۳۹.....	۱-۲-۶. ساحت اخلاقی و دینی.....
۱۴۱.....	۲-۲-۶. ساحت اجتماعی و سیاسی.....
۱۴۲.....	۳-۲-۶. ساحت زیستی و بدنی.....
۱۴۳.....	۴-۲-۶. ساحت زیبایی‌شناختی و هنری.....
۱۴۴.....	۵-۲-۶. ساحت اقتصادی و حرفه‌ای.....
۱۴۴.....	۶-۲-۶. ساحت علمی و فناوری.....
۱۴۵.....	۳-۶. روابط نظام تربیت مدرسه‌ای با جامعه.....
۱۴۷.....	۱-۳-۶. ارتباط نظام تربیت مدرسه‌ای با ارکان تربیت.....
۱۴۷.....	ارتباط با دولت اسلامی (حاکمیت).....
۱۵۰.....	ارتباط با نهاد خانواده.....
۱۵۴.....	ارتباط با رسانه.....
۱۵۶.....	ارتباط با نهادها و سازمان‌های غیردولتی.....
۱۵۹.....	۵-۶. پرسش‌هایی برای بحث در کلاس.....
۱۵۹.....	۶-۶. جمع‌بندی و دریافت از کلیت بحث.....
۱۶۰.....	۷-۶. فعالیت‌های تکمیلی پیشنهادی.....
۱۶۰.....	۸-۶. منابع تکمیلی.....

فصل هفتم: مدرسه صالح: الگوی عملی تربیت مدرسه‌ای در جمهوری اسلامی ایران

۱۶۲.....	پیش‌سازمان‌دهنده بحث.....
۱۶۳.....	۱-۷. مدرسه جلوه‌گاه تربیت رسمی و عمومی.....
۱۶۳.....	۲-۷. مدرسه صالح؛ بستری برای تحقق تربیت مطلوب.....
۱۶۵.....	۳-۷. اخلاق انسانی بستر تجربه حیات طیبه در مدرسه صالح.....
۱۶۸.....	۴-۷. ارزش‌های حاکم بر مدرسه صالح.....
۱۶۹.....	۱-۴-۷. مراقبت.....
۱۷۲.....	۲-۴-۷. حمایت.....
۱۷۴.....	۳-۴-۷. عدالت.....
۱۷۵.....	■ برخورداری از فرصت‌های تربیتی (رسمی و غیررسمی مدرسه).....
۱۷۵.....	■ برخورداری از فرصت تصمیم‌گیری درباره امور داخلی مدرسه.....
۱۷۶.....	■ برخورداری از کارکردهای مراقبتی و حمایتی مدرسه.....
۱۷۷.....	۴-۴-۷. اعتدال.....

۱۷۹.....	ساحت اخلاقی و دینی (اعتقادی، عبادی)
۱۷۹.....	ساحت زیستی و بدنی
۱۷۹.....	ساحت اجتماعی و سیاسی
۱۸۰.....	ساحت اقتصادی و حرفه‌ای
۱۸۰.....	ساحت علمی و فناوری
۱۸۰.....	ساحت زیبایی‌شناختی و هنری
۱۸۱.....	۷-۴-۵. تعاون
۱۸۴.....	۷-۵. پرسش‌هایی برای بحث در کلاس
۱۸۴.....	۷-۶. جمع‌بندی و دریافت شخصی از کلیت مباحث فصل و پرسش‌های ایجادشده
۱۸۴.....	۷-۷. فعالیت‌های تکمیلی پیشنهادی
۱۸۵.....	۷-۸. منابع تکمیلی
۱۸۶.....	فعالیت پایانی

پیوست اول: خلاصه‌ای از فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران

۱۸۹.....	بخش نخست: مبانی، مفاهیم و تعاریف کلیدی
۱۸۹.....	الف) مبانی عام
۱۹۰.....	مبانی اساسی تربیت
۱۹۱.....	مبانی هستی‌شناختی
۱۹۲.....	مبانی انسان‌شناختی
۱۹۴.....	مبانی معرفت‌شناختی
۱۹۵.....	مبانی ارزش‌شناختی
۱۹۷.....	مبانی دین‌شناختی
۱۹۹.....	ب) مفاهیم کلیدی عام
۱۹۹.....	حیات طیبه
۲۰۰.....	نظام معیار اسلامی
۲۰۱.....	هویت
۲۰۳.....	جامعه صالح
۲۰۴.....	موقعیت
۲۰۵.....	ج) مفاهیم کلیدی خاص
۲۰۵.....	فرایند
۲۰۵.....	تعامل
۲۰۶.....	مربیان
۲۰۶.....	متریان
۲۰۶.....	زمینه‌سازی
۲۰۷.....	هدایت

۲۰۷.....	آماده شدن.....
۲۰۸.....	کسب شایستگی‌های لازم.....
۲۰۹.....	بخش دوم: تبیین چیستی، چرایی و چگونگی تربیت.....
۲۰۹.....	الف) چیستی تربیت.....
۲۱۰.....	ب) چرایی تربیت.....
۲۱۰.....	جایگاه تربیت.....
۲۱۰.....	غایت، نتیجه؛ هدف کلی و اهداف تربیت.....
۲۱۲.....	ج) چگونگی تربیت.....
۲۱۲.....	انواع تربیت.....
۲۱۲.....	با توجه به حیثیت‌ها یا شئون حیات آدمی.....
۲۱۳.....	با توجه به میزان و نحوه شمول.....
۲۱۳.....	با توجه به نحوه حضور متربیان.....
۲۱۴.....	عوامل (اجتماعی) سهیم و مؤثر در تربیت.....
۲۱۶.....	ارکان فرایند تربیت.....
۲۱۷.....	اصول تربیت.....
۲۱۷.....	انطباق با نظام معیار اسلامی.....
۲۱۷.....	اولویت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی.....
۲۱۸.....	ارتباط با خداوند و تکیه بر تدابیر ربوبی او.....
۲۱۸.....	تدریج و تعالی مرتبتی.....
۲۱۹.....	عقل‌ورزی.....
۲۱۹.....	اعتدال.....
۲۱۹.....	سندیت و مرجعیت مرییان (براساس شایستگی).....
۲۲۰.....	حفظ و ارتقای آزادی متربیان.....
۲۲۰.....	حفظ و ارتقای کرامت.....
۲۲۱.....	عدالت تربیتی.....
۲۲۱.....	یکپارچگی و انسجام.....
۲۲۲.....	پویایی و انعطاف‌پذیری (ضمن حفظ اصول).....
۲۲۲.....	تعامل همه‌جانبه.....
۲۲۳.....	مشارکت و هماهنگی.....
۲۲۳.....	پاسخ‌گویی و نظارت.....
۲۲۴.....	تقدم مصالح تربیتی.....
۲۲۴.....	توجه به فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی.....
۲۲۴.....	آینده‌نگری.....

پیوست دوم: خلاصه‌ای از مبانی سیاسی، حقوقی

۲۲۵.....	مبانی سیاسی.....
۲۳۰.....	مبانی حقوقی.....
۲۳۲.....	حق بر تربیت.....

منابع

۲۳۷.....	منابع فارسی.....
۲۴۰.....	منابع لاتین.....

نمایه‌ها

۲۴۱.....	نمایه آیات.....
۲۴۲.....	نمایه روایات.....
۲۴۳.....	نمایه اصطلاحات.....

مقدمه

اثری که پیش روی خوانندگان محترم (دانشجو معلمان) قرار دارد، به منظور ارتباط فکری شما با مباحث بنیادی نظام تربیت مدرسه‌ای در کشور نگاشته شده است. این اثر با استفاده از محتوای فصل دوم کتاب مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تربیت رسمی و عمومی^۱ می‌کوشد تا موقعیت یادگیری مناسبی را ایجاد کند تا خوانندگان عزیز به بحث و فحص درباره مسایل فلسفه تربیت مدرسه‌ای متناسب با فرهنگ و شرایط خاص ایران بپردازند. از این رو، نگارندگان در راستای تحقق این هدف به بازآرایی و بازنویسی (همراه با افزایش و کاهش) متن فصل دوم کتاب یادشده و تبدیل محتوای آن به یک کتاب آموزشی اقدام نموده‌اند. بدین ترتیب، معلمان آینده مدارس با مطالعه فصول این اثر گویا در سفری مشتمل بر هفت منزل با نویسندگان همراه خواهند بود. در منزل نخست این سفر (فصل نخست)، جهت‌گیری آموزشی و منطق مطالب کتاب مورد بحث قرار داده شده است. تبیین و تشریح این معنا خود بخشی فلسفی در باب تربیت مدرسه‌ای است؛ زیرا در آموزش فلسفه آنچه مهم و اساسی است، انتخاب رویکرد آموزشی مناسب به آن است نه انتخاب محتوا. با مطالعه این فصل معلمان آینده، منطق وجودی و ساختار آموزشی را که برای هریک از هفت مرحله و منزل این سفر یادگیری پیش‌بینی شده است،

۱. این کتاب توسط کمیته مطالعات نظری سند ملی آموزش و پرورش تدوین و بعد از سپری کردن مراحل اعتباربخشی توسط شورای عالی آموزش و پرورش و شورای عالی انقلاب فرهنگی به تأیید رسید. در واقع، این کتاب بنیان نظری سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش محسوب می‌شود که توسط تیم چهار نفره متشکل از نگارندگان این اثر (دکتر علیرضا صادق زاده و دکتر محمد حسینی) به همراه دکتر سوسن کشاورز و دکتر آمنه احمدی و با هم‌فکری دکتر محمود مهرمحمدی، دکتر مهدی نویدادهم و نظارت دکتر خسرو باقری، دکتر علی محمد کاردان و حجت‌الاسلام علیرضا اعرافی تألیف شده است.

در خواهند یافت و اینکه بهتر است چه مواجهه‌ای با یادگیری محتوای فصول کتاب داشته باشند؛ بنابراین، نویسندگان بر مطالعه و گفتگوی مقدماتی استاد محترم با دانشجو معلمان در منزل اول تأکید دارند تا با آمادگی کامل این سفر را شروع کنند. در منزل دوم تلاش بر این است تا تحلیلی فلسفی از چگونگی پیدایش مدرسه در غرب و استقرار آن در ایران معاصر را از منظری تاریخی (با ملاحظه دوران قاجار تاکنون) ارائه دهد. تأمل در مباحث این منزل، هم‌سفران را نسبت به نگرستن از منظر تاریخی-فلسفی به نهاد مدرسه جدید و پدیده تربیت در قالب رسمی و عمومی تحریک می‌نماید. در منزل سوم از این سفر یادگیری، هم‌سفران به همراه نویسندگان به عرصه نقدهای و تأملات اساسی در باب تربیت مدرسه‌ای وارد می‌شوند و نگاهی انتقادی به این پدیده فرهنگی را تجربه خواهند نمود و احتمالاً اهمیت و ضرورت این‌گونه مواجهه و جایگاه آن را در بهبود عمل حرفه‌ای معلمان را درک خواهند کرد و این نکته را در می‌یابند که چرا جامعه کنونی ایران نیازمند آن است که چهارچوب نظری مستقلی را برای نظام تربیت مدرسه‌ای خود (البته از رهگذر تعامل با تجارب ملل دیگر، ولی با عنایت به بافت اجتماعی فرهنگی خاص خویش) صورت‌بندی نماید. در منازل بعدی این سفر با توجه به پیامد بحث و گفتگوی انتقادی در باب پدیده تربیت رسمی و عمومی، یعنی لزوم صورت‌بندی چهارچوب نظری برای تربیت رسمی و عمومی (مدرسه‌ای) تلاش شده است چهارچوب نظری مطلوبی برای تبیین تربیت مدرسه‌ای در ایران معاصر در قالب سه عنصر چیستی، چرایی و چگونگی آن ارائه شود. بنابراین، در منزل چهارم سفر، ابتدا توصیفی از ویژگی‌های مطلوب این نوع تربیت ارائه می‌شود و سپس تعریفی برای بیان چیستی آن پیشنهاد می‌شود. در منزل پنجم، دو بحث کلیدی و حساس در خصوص چرایی تربیت مدرسه‌ای مورد گفتگو قرار خواهد گرفت. این دو مبحث عبارت‌اند از: ضرورت وجودی این شکل خاص از جریان تربیت در ایران معاصر و توضیح غایت و اهداف آن. در منزل ششم سفر در تلاش برای تبیین چگونگی تحقق تربیت رسمی و عمومی، اصول ناظر به تحقق تربیت مدرسه‌ای از منظر درونی و مناسبات بیرونی آن با دیگر نهادهای اجتماعی مورد بحث قرار می‌گیرد. در منزل هفتم، تصویری از موقعیتی که تربیت رسمی و عمومی و الزامی در عمل، تحقق بیرونی می‌یابد؛ یعنی مدرسه صالح، بررسی و تاحدودی واکاوی می‌شود. در پایان این سفر پرماجرا در باب اندیشه‌ورزی در باب تربیت رسمی و عمومی از دانشجو معلمان (به‌منزله مسافران به مقصد رسیده سفر یادگیری فلسفه

تربیت مدرسه‌ای) خواسته شده است تا در قالب نوعی خودارزیابی به نوعی فلسفه‌ورزی در باب تجارب شخصی خود از تربیت مدرسه‌ای و نگاهی انتقادی به بخشی از نظام تربیت مدرسه‌ای کشور در پرتو مباحث این اثر و دستاوردهای خود از این سفر بپردازند. این اثر همچنین، دو پیوست مهم و ضروری دارد که در واقع بنیان نظری مباحث این کتاب محسوب می‌شوند. بخش نخست، خلاصه‌ای از مباحث فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران است که در واقع خلاصه‌ای از محتوای فصل اول کتاب مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران است و بخش دوم شامل مبانی سیاسی و حقوقی تربیت مدرسه‌ای است. منطق وجودی این پیوست‌ها به رویکرد پداگوژیکی کتاب ربط پیدا می‌کند؛ رویکرد پداگوژیکی کتاب ما را واداشت تا هم‌سفران خود را از منزل نخست سفر درگیر بنیان نظری مباحث کتاب نکنیم، لذا این مباحث به‌طور مستقل جهت مراجعه عندالزوم خوانندگان در بخش پایانی کتاب ارائه شده است و طبیعی است که ارجاع مناسب و به موقع به مطالب این دو پیوست از سوی استادان و دانشجومعلم‌ان، بر عمق بخشیدن و مدلل جلوه نمودن مباحث کتاب خواهد افزود.

نویسندگان بر خود فرض می‌دانند که از سرکار خانم دکتر سوسن کشاورز و خانم دکتر آمنه احمدی که در تدوین مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تربیت رسمی و عمومی جمهوری اسلامی ایران (که فصل دوم آن مورد اتکای این اثر است) مشارکت داشته‌اند تشکر و قدردانی کنند. همچنین از تمامی کسانی که در آماده سازی اثر به‌ویژه اعضای محترم کارگروه تعلیم تربیت اسلامی دانشگاه فرهنگیان و خصوصاً جناب حجت‌الاسلام آقای دکتر محمود نودری تقدیر و تشکر می‌نماییم.

مؤلفان

فصل اول

آموختن فلسفه تربیت مدرسه‌ای؛ چرا و چگونه؟

اهداف فصل: خواننده بعد از مطالعه و مواجهه با محتوای مباحث این فصل باید قادر باشد:

۱. دلایل قانع‌کننده‌ای را برای مطالعه و یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای اقامه نماید.
۲. با عنایت به ماهیت فلسفه تربیت، چگونگی یادگیری مؤثر فلسفه تربیت مدرسه‌ای را صورت‌بندی نماید.

پیش‌سازمان‌دهنده بحث

تاکنون و در طول دوران تحصیل در مدرسه و دانشگاه بی‌شک از خودتان پرسیده‌اید که چرا باید این درس و یا آن درس را بخوانم. درواقع، برای هر دانش‌آموز و دانشجو این پرسش کم‌وبیش پیش می‌آید؛ زیرا یادگیری از ناحیه عمل یادگیرنده، فعلی قصدمند است. دلالت این قصدمندی عمل یادگیری آن است که یادگیرنده از اینکه یادگیری چه آثار و پیامدی برای وجود خود و دیگران خواهد داشت، درکی داشته باشد. بر این اساس، طرح چرایی یادگیری برای هر یادگیرنده، ضرورتی روان‌شناختی دارد. به‌طور کلی ذوق و میل درونی یادگیرنده، کششی درونی به‌سوی عمل یادگیری ایجاد می‌کند. با این تحلیل، این پرسش که چرا باید موضوعی را فراگرفت و تلاش و اهتمامی به آن رواداشت، ریشه در یک نیاز روان‌شناختی دارد؛ بنابراین، پرسشی ضروری و نیازمند پاسخ است؛ ازاین‌رو، اگر شما به‌عنوان یک دانشجومعلم و معلم آینده، بناست درسی را با عنوان فلسفه تربیت رسمی و عمومی (مدرسه‌ای) بخوانید این پرسش نیز طبیعتاً برایتان پیش می‌آید که چرا هر دانشجومعلم باید فلسفه تربیت مدرسه‌ای بخواند و اساساً هر معلم شایسته از دانستن فلسفه تربیت مدرسه‌ای در زندگی حرفه‌ای خود چه ثمره و نتیجه‌ای خواهد برد؟ در این فصل به این مهم پرداخته می‌شود و بحثی درباره چرایی یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای درمی‌گیرد.

اما چگونگی یاددهی یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای هم موضوعی مهم و درخور اهمیت است. بدون توجه به این موضوع نمی‌توان در این عرصه اهتمامی شایسته و بایسته داشت. این نیز یکی از مسائل مهمی است که در آموزش فلسفه تربیت مطرح است؛ ازاین‌رو، دانشجومعلمی که این درس را می‌خواند لازم است تأملی هم در این باب داشته باشد. نتیجه این تأمل، بی‌شک در یادگیری فلسفه تربیت مفید خواهد افتاد. تأمل در این پرسش که یک دانشجومعلم در این درس چه یاد می‌گیرد و چگونه یاد می‌گیرد؟، گشودن دری به باغ سبز فلسفه تربیت مدرسه‌ای خواهد بود.

۱-۱. یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای؛ چرا؟

اگر جریان تربیت در مدارس را مورد تأمل و ژرف‌نگری و طرح برخی پرسش‌های اساسی در مورد آن با شیوه فلسفی قرار دهیم و از نتیجه و محصول این‌گونه ژرف‌اندیشی با تعبیر «فلسفه تربیت مدرسه‌ای» یاد کنیم، آنگاه طرح این پرسش مهم که «چرا یک عامل تربیتی مرتبط با نظام تربیت مدرسه‌ای (اعم از معلم، مدیر و کارشناس) باید فلسفه تربیت مدرسه‌ای را بیاموزد؟» یا به بیان دیگر، «دانستن فلسفه تربیت مدرسه‌ای چه سودمندی و فایده‌ای برای کارگزاران مدارس دارد؟»، از جانب هر معلم و یا دانشجومعلم هوشمند، امری طبیعی است.

در سنت آموزشی معلمان مسلمان، طرح چنین پرسشی در آغاز تدریس هر موضوع علمی مورد توجه بوده است. آنها بر این باور بودند که پیش از شروع آموختن مباحث هر علم، استاد می‌بایست هشت نکته مقدماتی را برای طلاب مشخص و روشن نماید. به این هشت نکته، رؤس ثمانیه^۱ (محورهای هشت‌گانه) گفته می‌شد. یکی از این محورهای هشت‌گانه، فایده آن علم است، یعنی اینکه دانشجوی یک علم باید درکی از پیامد آموختن آن علم در ذهن داشته باشد و بفهمد که آموختن و انتشار آن علم چه ضرورتی برای خود او و یا جامعه دارد، البته این پرسش به‌طور طبیعی برای هر یادگیرنده‌ای (دانش‌آموز و دانشجو) در آغاز هر دوره و مرحله‌ای از تحصیلات رسمی طرح می‌شود که «چرا باید این علم را فراگرفت؟» بدون چنین درکی از چرایی و ضرورت کسب آن علم، بی‌تردید یادگیری و فهم به‌خوبی صورت نخواهد گرفت و به احتمال زیاد فواید و ارزش‌های یادگیری آن آشکار نخواهد شد، البته پاسخ‌گویی به این پرسش در مطالعه مباحث فلسفی اهمیت مضاعفی دارد؛ زیرا مباحث فلسفه به معنای عام و فلسفه تربیت^۲ در معنای خاص، در سطح بالایی از انتزاع و کلی‌گویی قرار دارد و درگیر شدن با چنین مباحثی، بدون داشتن تصویری درست از ضرورت و فواید یادگیری آنها، به فعالیتی کسالت‌آور تبدیل می‌شود. نکته جالب این است که پرسش از ضرورت یادگیری فلسفه تربیت (و در اینجا فلسفه تربیت مدرسه‌ای)، خود پرسشی است که ماهیت فلسفی دارد (زیرا از چرایی و لزوم و فایده این امر پرسش می‌شود).

۱. رؤس ثمانیه علم عبارت‌اند از: تعریف علم، موضوع علم، فایده علم، مؤلف علم، ابواب و مباحث علم، جایگاه علم، غرض و مقصود علم و روش‌های تعلیم علم (اوجی، ۱۳۹۵).

۲. فلسفه تربیت مدرسه‌ای همانند فلسفه تربیت به عنوان فلسفه مضاف شناخته می‌شود.

نلر (ترجمه بازرگان، ۷۷، ص ۱۲) اعتقاد دارد پرسش از ضرورت یادگیری علوم یک پرسش فلسفی است؛ بنابراین پرداختن به آن در آغاز راه سفر یادگیری، منطقی و ضروری می‌نماید. اگر دانشجو معلم پاسخی درخور و اقناع‌کننده برای این پرسش دریافت نکند، راهبرد تحصیلی‌اش در مواجهه با درس فلسفه تربیت مدرسه‌ای، احتمالاً سطحی و با انگیزه ضعیف خواهد بود و از درگیری عمیق با مباحث ارزنده این حوزه معرفتی پرهیز خواهد کرد و در نتیجه از کسب توانایی‌های تفکر و تأمل در باب مسائل اساسی تربیت مدرسه‌ای محروم خواهد شد.

حال به اصل این پرسش بپردازیم که یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای برای یک معلم (و دیگر کارگزاران تربیت مدرسه‌ای) چه ضرورتی دارد؟ برای اینکه بهتر بتوانیم از ضرورت یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای صحبت کنیم شاید مناسب‌تر آن باشد که اندکی به ماهیت خود عمل تربیت در فضای مدرسه بپردازیم.

تربیت مدرسه‌ای چیست که آموختن و فهم فلسفه آن برای معلمان ضرورت می‌یابد لذا دانشجو معلمان نیز به عنوان معلمان آینده باید در دوره تربیت معلم با بحثی فلسفی درباره این نوع تربیت تحت عنوان فلسفه تربیت مدرسه‌ای آشنا شوند. به نظر می‌رسد عمل اصیل تربیتی در مدارس که بتوان آن را حقیقتاً تربیت (و نه شبه تربیت) دانست، عملی فکورانه و اندیشه‌ورزانه و فعالیتی خردورزانه مبتنی بر درک و فهم موقعیت تربیتی مخاطبان و اتخاذ تصمیم‌های درست برای بهبود این موقعیت است. درواقع، یکی از لوازم اصلی تحقق یک عمل اصیل تربیتی در مدرسه، داشتن توانایی تحلیل درست از شرایط و بستر تربیتی پویای موجود در فضای مدرسه و مواجهه انتقادی با این موقعیت و تلاش برای اصلاح و بهبود چنین موقعیتی است؛ اما فضایی که عمل فکورانه تربیتی معلمان (و دیگر کارگزاران تربیت مدرسه‌ای اعم از مدیران، کارشناسان و حتی سیاست‌گذاران این نوع تربیت) در آن بروز و ظهور می‌یابد، مدرسه است. مدرسه نهادی است که نوع خاصی از تربیت (یعنی تربیت مدرسه‌ای) را تمهید و ارائه می‌دهد.

این سخن بدان معنی است که عمل عموم کارگزاران این نوع تربیت در چنین بستری تحقق می‌یابد. این نوع تربیت به عنوان یک فرایند اجتماعی با فرایندهای دیگر اجتماعی، مانند جامعه‌پذیری و فرهنگ‌پذیری توسط خانواده و انواع رسانه، متفاوت است؛ زیرا فرایندهای ذکر شده به صورت طبیعی از بدو تولد، هر عضو جامعه را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد؛ اما تربیت مدرسه‌ای فرایندی سازمان‌دهی شده است که در بستری ساختارمند (نظام تربیت مدرسه‌ای)

برنامه‌ریزی و اجرا می‌شود. از این‌رو، کارگزار تربیت مدرسه‌ای، باید درک عمیقی از ماهیت و چرایی و چگونگی این عمل تربیتی خاص داشته باشد. یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای چنین توانایی را در معلم ایجاد می‌کند تا درکی عمیق از موقعیت و فضای خاص حاکم بر عمل حرفه‌ای خود را به دست آورد و به‌طور مستمر در آن تأمل نماید. احتمالاً با این‌گونه درک و فهم و تأمل، عمل تربیتی معلم در چنین ساختاری، مؤثرتر خواهد شد.

شاید این پرسش برای شما مطرح شود که با وجود قوانین و مقررات و ضوابط اداری بسیار مشخص و از پیش تعریف‌شده، برای سازمان‌دهی نظام تربیت مدرسه‌ای در هر کشور، معلم شایسته نیز در چنین نظامی وظیفه‌ای به‌جز اطاعت و پیروی از این‌گونه ضوابط و قوانین از پیش تعیین‌شده ندارد و تنها باید سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان و مدیران ارشد نظام تربیت مدرسه‌ای، فعالیت خود را براساس فلسفه تربیت مدرسه‌ای انجام دهند و معلمان و دیگر عوامل تربیتی فعال در مدارس به دلیل لزوم تبعیت از ساختارها و قوانین نظام مدارس، نیازی به فعالیت فکورانه و خلاق در فضای مدرسه ندارند؛ بنابراین در این نظام رسمی و دیوان‌سالار (بوروکراتیک) متمرکز چه لزومی به پرورش معلم فکور و خلاق وجود دارد تا به فکر آشنایی معلم با فلسفه تربیت مدرسه‌ای و متناسب نمودن فعالیت معلم با موقعیت خاص خود بر این اساس باشیم؟

اما بی‌تردید شرایط فرهنگی و علمی عصر حاضر و توسعه حیرت‌آور دانش‌ها، خلق و ایجاد رشته‌ها و حوزه‌های فکری جدید، ابداع روش‌های متنوع، ظهور و بروز پدیده‌های فرهنگی بسیار پویا و ناتوانی آشکار نظام‌های تربیتی دارای ساختار اداری و کاملاً سازمان‌یافته برای پاسخ‌گویی به این شرایط متغیر و بسیار متنوع، بیانگر این است که سبک زندگی حرفه‌ای معلمان مقلد و پیرو محض مقررات سازمانی، پاسخ‌گوی نیازهای این زمان نیست و کارایی و اثربخشی معلمان دارای این سبک به شدت مورد تردید است؛ از این‌رو، متفکران و اندیشمندان تربیتی بر استقلال رأی و تلاش فکورانه و خلاق معلمان و دیگر عاملان تربیتی در مدارس بسیار تأکید داشته‌اند و دارند.

اما فعالیت فکورانه و غیرتقلیدی یک معلم، بی‌شک نیازمند تکیه بر چهارچوب مشخصی از معیارهای روشن و مدلل و مرتبط با کیفیت مطلوب تربیت است و داشتن تصویری آشکار از فلسفه تربیت مدرسه‌ای (به‌معنای فهم چستی چرایی و چگونگی این نوع خاص از تربیت)، بخشی از این مجموعه موردنیاز برای هر معلم فکور است. و الا استقلال عملی هریک از معلمان بدون تکیه بر چنین درکی از فلسفه تربیت مدرسه‌ای، منجر به‌نوعی برخورد سلیقه‌ای و دل‌خواهی در انجام

وظایف معلمی خواهد شد که قطعاً نمی‌تواند در مدرسه به‌عنوان ساختاری نظام‌مند جایی داشته باشد و چه‌بسا موجب بی‌نظمی‌هایی در نظام تربیت مدرسه‌ای خواهد شد.

با این اوصاف که از لزوم تربیت معلمان فکور و خلاق و موقعیت‌شناس و فایده فلسفه تربیت مدرسه‌ای داده شد، می‌توان ربط آنها را باهم بهتر درک و فهم کرد و چنین نتیجه گرفت که یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای، به‌خوبی می‌تواند برای نظام تربیتی زمینه مناسب را جهت تربیت معلمانی مستقل و فکور فراهم آورد.

افزون بر این استدلال‌ها و استنادها، بد نیست به پیامدها و آثار توسعه فهم فلسفی یک معلم یا هر عامل تربیت مدرسه‌ای در عملکرد شغلی‌اش گذرا اشاره کنیم و خوانندگان را برای بحث و تفحص بیشتر به منابع تکمیلی ارجاع دهیم. از مهم‌ترین آثار درگیری فکری با حوزه مطالعاتی فلسفه تربیت و فلسفه تربیت مدرسه‌ای، پرورش توانایی تفکر انتزاعی است. تفکر انتزاعی با ویژگی‌های چون جامع‌نگری، ژرف‌نگری و وسعت‌نظر، معلم را در انتخاب چهارچوب‌های فکری مقبول و قابل دفاع برای هدایت تربیت مدرسه‌ای توانا می‌سازد و او را در درک و بهبود مناسب موقعیت خاصی کمک می‌کند که در هر فعالیت تربیتی روزمره با آن مواجه است؛ بنابراین، تفکر انتزاعی با کمک به معلمان در انتخاب و پذیرش آگاهانه و فکورانه چهارچوب نظری قابل دفاعی برای جهت‌دهی تربیت مدرسه‌ای، عمل تربیتی معلم را اصالت می‌بخشد و درعین حال او را به معلمی فکور و صاحب‌رای تبدیل می‌کند.

همچنین از دیگر خصوصیات مهم و اساسی فعالیت فلسفه‌ورزانه، ارزیابی و نقد و تحلیل آرا و اندیشه‌هاست (شریعتمداری، ۱۳۶۹، ۵۵)؛ بنابراین یکی از پیامدهای ارزشمند یادگیری مباحث فلسفه تربیت و توانایی نحوه فلسفه‌ورزی تربیتی، کسب توانایی تحلیل و ارزیابی دیدگاه‌ها، برنامه‌ها و طرح‌های تربیتی است. به‌نظر می‌رسد کسب این توانایی از دو جنبه فردی و اجتماعی موجب تعالی عمل کارگزاران تربیت مدرسه‌ای (اعم از مدیران، کارشناسان و معلمان مدارس) خواهد شد. از جنبه فردی، ارزیابی و نقد مستمر معلم از اندیشه‌ها و اعمال تربیتی خود و دیگران باعث خواهد شد که هیچ‌گاه در اندیشه و عمل تربیتی خویش دچار جمود و رکود نشود و پیوسته در حال توسعه و تعالی اندیشه و اعمال تربیتی خود و دیگر کارگزاران مدرسه باشد؛ از جنبه اجتماعی هم داشتن این توانایی به هریک از معلمان و دیگر کارگزاران تربیت مدرسه‌ای کمک می‌کند تا به ارزیابی و اصلاح و بهبود موقعیت‌های تربیتی سازمان مدرسه خود و نظام حاکم بر مدارس جامعه خود بپردازند.

عامل تربیت مدرسه‌ای با داشتن چنین خصوصیتی یک کنشگر فعال اجتماعی خواهد بود و از ثمرات حضور چنین کنشگری در نظام مدارس، توسعه مداوم حیات سازمانی خواهد بود؛ زیرا ارزش یک کارگزار تحلیلگر و دارای قدرت ارزیابی برای یک مجموعه سازمانی این است که احتمال وجود خطاهای سازمانی را کاهش می‌دهد و از این طریق هزینه اجتماعی (مادی و معنوی) سازمان یا مجموعه‌ای را که در آن خدمت می‌کند کم می‌کند و متقابلاً کارایی و عملکرد مورد انتظار از سازمان را افزایش می‌دهد.

از دیگر سو، اشتغال ذهنی دانشجومعلم با مباحث عمیق درس فلسفه تربیت مدرسه‌ای و رسیدن به دیدگاهی اصیل نسبت به انسان و ارزش‌های او، بی‌تردید به درک رسالت معلمی توسط وی کمک می‌نماید و احساس مسئولیت نسبت به وظایف حرفه‌ای یک معلم نسبت به تحقق رسالت و مأموریت مدرسه را تقویت خواهد نمود؛ بنابراین، می‌تواند به شکل‌گیری اصیل هویت حرفه‌ای وی بینجامد. در این صورت، دانشجومعلم با اتکا بر فهم و درک خود از مباحث فلسفه تربیت مدرسه‌ای بهتر می‌تواند به پرسش‌های مربوط به هویت حرفه‌ای خویش در نظام تربیت مدرسه‌ای و چگونگی تعالی کارکرد این نظام، پاسخ‌های شایسته‌ای دهد.

اکنون پس از مشخص شدن «ضرورت یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای»، می‌توانیم به موضوع مهم دیگر در این زمینه، یعنی تعیین هدف و مقصود اصلی از یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای پردازیم، اما مناسب است که نخست در خصوص ماهیت و نتیجه مطلوب از یادگیری مباحث فلسفی درباره جریان تربیت با توجه به پیشینه طولانی آموزش این‌گونه مباحث چندجمله‌ای به میان آوریم، زیرا چنان‌که می‌دانیم فلسفه تربیت از دانش‌هایی است که مطالعه و آموزش آنها در تاریخ اندیشه‌های بشری بسیار قدمت دارد.^۱

ظهور فیلسوفان بزرگ در طول تاریخ بشر و توجه آنها به مباحث تربیتی، ذخیره فکری عظیمی را برای بشریت در زمینه مباحث تربیتی به ارمغان آورده است؛ اما فارغ از تحولات فکری قلمرو فلسفه و گرایش‌های مختلف آن، مطالعه مباحث فلسفی درباره تربیت را می‌توان از دو منظر نگرست: گاه به چنین مباحثی به مثابه محصول یا نتیجه و دستاورد «آنچه فیلسوفان در خصوص جریان تربیت اندیشیده‌اند» نگرسته می‌شود و گاه شیوه مواجهه با این مباحث، به عنوان فعالیت

۱. قدمت آن به آثار سقراط و افلاطون برمی‌گردد، در آن دوران سوفیست‌ها نیز وارد مباحث فلسفه تربیت شده بودند. برای آشنایی بیشتر با افکار سوفیست‌ها، ر.ک: به کتاب مریان بزرگ، تألیف ژان شاتو، ترجمه شکوهی، بخش افلاطون مراجعه نمایید.

فکری «فلسفه‌ورزی درباره تربیت» ملاحظه می‌شود. به همین دلیل آموزش فلسفه تربیت دو شکل و به تعبیر بهتر سه شکل پیدا می‌کند. این آموزش در شکل نخست تبدیل به آموزش و یادگیری آن دسته از ایده‌های فلسفی مطرح شده درباره تربیت می‌شود که دستاورد تلاش فلاسفه تربیتی هستند. به بیان دیگر، در این قالب آموزشی، دانشجویان فلسفه تربیت با پاسخ‌هایی آشنا می‌شوند که فیلسوفان تربیتی به مسائل مختلف مطرح در فلسفه تربیت داده‌اند و محصول مدنظر از این سبک، کسب دانش فلسفه تربیت (درک و فهم دیدگاه‌ها و نظریات معتبر فیلسوفان تربیتی) است.

در شکل دیگر و در مقابل شکل نخست، آموزش فلسفه تربیت معطوف است به فعالیتی از سنخ فلسفیدن و فلسفه‌ورزی درباره تربیت توسط خود یادگیرندگان، که در این قالب یاددهی و یادگیری بجای انتقال دانش فلسفه تربیت، بر توسعه توانایی‌های تحلیل، تفکر انتقادی و تفکر مستقل یادگیرندگان در این زمینه تمرکز می‌یابد. محصول و پیامد این راهبرد آموزشی، پرورش افرادی است با توانایی فلسفه‌ورزی تربیتی که قادرند خود به مسائل فلسفی در خصوص جریان تربیت و ابعاد متنوع آن، پاسخ‌هایی مستقل از نظریه‌های تربیتی دیگران (و نه لزوماً مشابه با آنها) بدهند و چه‌بسا بتوانند دیدگاه‌های جدیدی را در زمینه این گونه مسائل خلق نمایند.

البته در این مورد، شکل سوم هم قابل تصور است که در میانه دو سبک پیشین قرار می‌گیرد و می‌توان این قالب را مرجح دانست. به این صورت که دانشجو نخست با اهم افکار فیلسوفان تربیتی آشنا شده و بدین وسیله به فضای فکری خاص این حوزه معرفتی ورود پیدا می‌کند، اما در پی این، خود می‌کوشد به طور مستقل اندیشه‌ورزی کند و دیدگاه‌های دیگران را نقد و احتمالاً دیدگاه‌های جدیدی در مواجهه با مسائل فلسفه تربیت را طرح نماید.

بنابراین هرچند به نظر می‌رسد، هدف و مقصود اصلی از یادگیری مباحث فلسفه تربیت مدرسه‌ای برای هر معلم و مربی آن است که خود او نهایتاً توانایی فلسفه‌ورزی یا فعالیت فیلسوفانه درباره مسائل تربیتی را که در طول دوران زندگی حرفه‌ای خودش با آنها مواجه می‌شود، پیدا کند؛ اما تردیدی نیست که فلسفه‌ورزی درباره تربیت مدرسه‌ای، بدون حداقل آشنایی با محتوای نتایج فعالیت فلاسفه تربیتی در این خصوص امری بس دشوار است؛ بنابراین، آشنایی با محصول اندیشه‌ورزی فیلسوفان تربیتی برجسته درباره فعالیت مدارس می‌تواند در حد طرح محتوایی برای ایجاد درگیری فکری (و نه به عنوان هدف اصلی) ابزاری برای تحریک اندیشه و تفکر یادگیرندگان باشد و این نوع آشنایی را می‌توان الگویی مقدماتی برای آموزش فلسفه تربیت مدرسه‌ای به منظور کسب توانایی فلسفه‌ورزی در این خصوص دانست.

به نظر می‌رسد با این تلقی از ضرورت و هدف یادگیری درس فلسفه تربیت مدرسه‌ای، چشم‌انداز متفاوتی از تجربه یادگیری این درس پیش روی شما گشوده می‌شود و آموزش و یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای، می‌تواند تجربه درسی متفاوتی از دیگر تجارب درسی شما در دوران تربیت معلم را رقم زند. این تمایز و تفاوت برای چگونگی یاددهی و یادگیری درس فلسفه تربیت مدرسه‌ای نیز پیامدهایی خواهد داشت. طبق مباحثی که گذشت در این درس هم به درک و فهم برخی دیدگاه‌های صاحب‌نظران در باب مسائل طرح‌شده خواهیم پرداخت و هم به نوعی تأمل و فلسفه‌ورزی در باب مسائل تربیت مدرسه‌ای (البته متناسب با شرایط بومی کشور ایران) توجه می‌شود؛ زیرا معلمان و دیگر عوامل فعال در محیط تربیت مدرسه‌ای نهایتاً ناگزیرند با مسائل و موقعیت‌های حرفه‌ای ویژه‌ای در نهاد مدرسه و نظام تربیت مدرسه‌ای به‌طور خلاقانه و فکورانه مواجهه داشته باشند و بی‌شک معلم بدون درک و فهم مناسب از این بستر و موقعیت‌هایی که در آنها به لحاظ حرفه‌ای رشد می‌کند قادر نخواهد بود عمل شایسته‌ای از خود بروز دهد. درواقع، اقتضای عمل اصیل معلم، به‌عنوان عامل اصلی فعال در نظام تربیت مدرسه‌ای، آن است که با موقعیت‌های حرفه‌ای پیش رو، تعاملی خردورزانه برقرار کند. همچنین توجه به متربیان، به‌عنوان قطب مقابل تعامل تربیتی و یکی از عناصر اصلی موقعیت‌های حرفه‌ای معلم، ارزش و پیچیدگی موقعیت‌های تربیت مدرسه‌ای را دوچندان می‌کند و نشان می‌دهد بدون درک و فهم و درگیری فعال با موقعیت خود، عمل تربیتی شایسته‌ای از ناحیه معلم صورت نخواهد گرفت.

توضیح اینکه، به‌هرحال، عمل تربیت در موقعیتی خاص رخ می‌دهد. موقعیت تربیت، بافت و مجموعه شرایط و عواملی است که به‌عنوان بستر عمل در نظر گرفته می‌شود. برخی مصداق موقعیت تربیتی، عمل معلم، سازمان‌های تربیتی، به‌ویژه مدرسه، طرح‌ها، برنامه‌ها و فعالیت‌هایی است که در سازمان‌ها تحقق می‌یابد. معلم به‌عنوان عامل نظوروز به‌طور مستمر با موقعیتی خاص در تربیت مدرسه‌ای، مواجه است ضمن اینکه باید از افقی فراتر به تأمل در آن موقعیت نیز پردازد؛ بنابراین، فلسفه‌ورزی در این باب نیازمند توانایی‌های ویژه‌ای است. مباحث این درس در صورتی که به‌صورت شایسته و بایسته‌ای تجربه شود می‌تواند چنین قابلیت‌ها و توانایی‌هایی را در معلم ایجاد نماید تا او به‌عنوان یک عامل نظوروز، زندگی حرفه‌ای خود را آغاز نماید. برای تحقق این هدف باید دید که برای فلسفه‌ورزی درباره تربیت مدرسه‌ای کسب چه توانایی‌هایی ضرورت دارد؟ بی‌شک داشتن ذهنی وقاد (روشن‌بین و تیزبین) و نقّاد

(مقایسه‌گر و ارزیاب) و مولّد، نخستین نیاز معلم در این زمینه به شمار می‌آید. همچنین توانایی تبیین و تحلیل موقعیت‌های تربیتی برای شناخت و فهم و بهبود آنها از مهم‌ترین توانایی‌های ضروری برای آغاز و تداوم عمل فکورانه تربیتی است.

از دیگر سو، کسب قابلیت تفکر انتزاعی که حاصل درگیری فلسفی با مسائل تربیت مدرسه‌ای است، به معلم این امکان را می‌دهد که یک موقعیت تربیتی را تحلیل و عناصر و اجزای آن را بازشناسی نماید و روابط بین آنها را درک و فهم و اصلاح کند. توانایی دیگری که به معلم به‌عنوان یک عامل انسانی نظروزرز کمک می‌کند و او را فعالانه درگیر موقعیت‌های حرفه‌ای خود می‌کند. توانایی نقد و ارزشیابی موقعیت‌هایی است که به لحاظ حرفه‌ای با آن سروکار دارد. با این حساب، انتظار می‌رود که خواننده محترم، به‌عنوان دانشجومعلم، پس از حضور فعال در فرایند یاددهی یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای چنین توانایی‌هایی را از خود بروز دهد:

- مؤلفه‌های فلسفه تربیت مدرسه‌ای رایج در جامعه خود را شناسایی، تبیین و تحلیل نماید.
- دیدگاه تربیتی معینی درباره تربیت مدرسه‌ای را (به‌عنوان فلسفه تربیتی مدرسه‌ای خاص) شناسایی و ارزیابی نماید و یا (در بهترین حالت به‌عنوان فلسفه تربیتی پیشنهادی خود در این خصوص) تدوین کند و برای آن دلایلی اقامه نماید.
- دیدگاه‌ها و موقعیت‌های تربیتی مشخصی در یک مدرسه را بر این اساس (فلسفه تربیت مدرسه‌ای رایج در جامعه، یا فلسفه تربیتی مقبول در یک مدرسه و یا دیدگاه مقبول و شخصی خودش در این خصوص) تبیین، تحلیل و ارزیابی کند.

۲-۱. چگونگی یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای

تا اینجا به این نتیجه رسیدیم که یادگیری فلسفه تربیت مدرسه‌ای نه به‌معنای صرفاً دانستن مباحث فلسفی درباره این نوع تربیت، بلکه نیازمند فلسفه‌ورزی تربیتی در این خصوص است؛ اما گفته شد بدون آشنایی و درک مباحث فلسفی، هرگونه فلسفه‌ورزی به‌سختی امکان‌پذیر است. اگر بپذیریم که این راهبرد می‌تواند پایه و مبنای این درس باشد؛ بنابراین، طراحی آموزشی این درس باید در راستای چنین راهبردی صورت گیرد. با پذیرش این راهبرد بسیاری از وجوه تجارب یادگیری این درس، احتمالاً متفاوت از دیگر دروسی خواهد بود که تاکنون تجربه کرده‌اید.